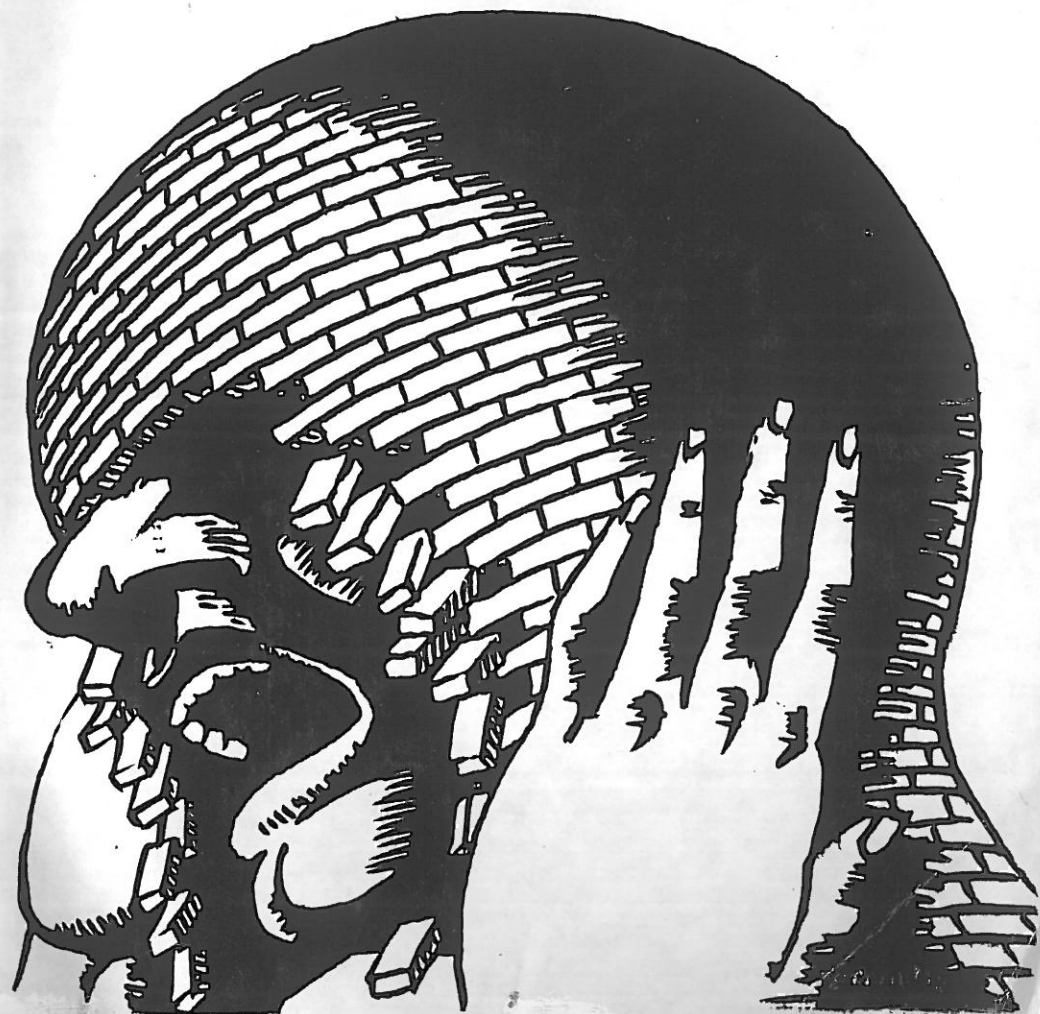

Брой 2

ЛЯТО, 1989

ГЛОС

НЕЗАВИСИМО СПИСАНИЕ ЗА ЛИТЕРАТУРА И ПУБЛИЦИСТИКА

С ъ д ъ р ж а н и е

БЛАГА ДИМИТРОВА - стихотворения - Съдба , Видях , Разгласа , Най-чистият път	1
РАДОЙ РАДИЦ - стихотворение - Наследство	6
ВЛАДИМИР ЛЕВЧЕВ - стихотворение - Маса	6
ЦВЕТАН ТОДОРОВ - Кореспонденция за сп. "Летр ентърнационал" Джордж Оруел	7
МИХАИЛ ПЕДЕЛЧЕВ - есе - Три въпроса	13
ЕДЪИН СУГАРЕВ - стихотворение - Малка анонимна песничка за големия стар патернаджия	17
ЛИВ ТИМОФЕЕВ - статия - От самиздат към свобода на словото	18
ДАНИЛА СТОЯНОВА - стихотворения - Поема за слепотата , Умоление за път , Едни гълъб... , Докато денем... , Момчето с камък... , Чуй, тук са говорили...	25
КРАСИМИР ДАМИНОВ - разказ - В тъмното	33
ЖЕЛЮ ЖЕЛЕВ - черти от политическия профил на М.С.Горбачов - Към по-висока култура	35
АСНАРУХ ПАЦОВ - статия - Да се върнем 30 години назад	47
СИЛЪМИ ПЛАТ - стихотворение - Татко	51

БЛАГА ДИМИТРОВА

Из "НОЩЕМ ДНЕВНИК"

СЪДБА

Но иде миг, когато
Съдбата хлопне на вратата
със собствената ти ръка.

Не можеш да не ѝ отвориш.
И тя прогонва тишината
със твоя собствен глас.

Каквото ти е писано –
с неравния си почерк
ще си напишеш сам-сама.

Ако от страх го зачертаеш,
лицето си ще заличиш
със собствения си замах.

Съдбата се вселява в тебе.
И ти къде ще бягаш
от кожата си надалече?

1.1.1989

ВИДЯХ

Видях си убиеца.
Отблизо го видях.
Скроен по мярка
за удари под диафрагмата.
Видях му пръстите.
Отблизо ги видях.
Опасно инфантилни
да стиснат чашата

и мен за гърлото.
Видях му зъбите.
Отблизо ги видях.
Като варосан зид.
Говорих на зида.
Но погледа му не видях.
Дори и отдалече.
Зад черни очила -
слепец на кръстошът.
Изпитах странно чувство
на болка и боязън
почти като за брат.
Видях си убицеца.

6. II. 1989

РАЗГЛАСА

Търся си усмивката.
Нейде тук я изтървах
между фактите и думите.

Ако я намери някой,
нека си я окачи
на ушенцето за обица!

И да каже на палача:
Стига плашила за плач!
Който прави страх е в наника.

8. IV. 1989

НАЙ-ЧИСТИЯТ ПЪТ

Апостоле, посочи ми
най-чистия път -
да тръгна по него!

- След потерята пътят е най-чист! -
отвърща Апостолът
от своя оспорван гроб.

Но как да хвана пътя?
Потеря върви след потерята,
и зад, и пред, и над, и под, и във.

Потерята е навсякъде.
В цивилно и с вратовръзки.
Предвожда я гърбом Страхът.

Потерята е еничерска -
от мои братя
и синове.

Потерята е смог в атмосферата.
Околната среда ми е тя,
с подозрителност замърсена до свръх.

Потерята поголовно сече
дърветата, защото пустиня
по-лесно се наблюдава като на длан.

Щом си търсиш потерята, тръгни
срещу вятъра, внимавай
да не се обърнеш, спазвай дистанцията!

Потерята ще ти поиска огъиче,
ти трябва да ѝ поднесеш себе си в шепи
и да се кланяш: - Евала, аго!

Потерята - пантера с усмивка
без покана ти иде на гости
и ти връчва щатен букет от гербери.

Потерята с лепкави пипала
опосква неприкосновените ти писма,
които редовно не си получаваш.

В потерята днес са вишести.

Потерята обискирва белия лист,
обследва душата ти, подстригва
до голо като арестант вдъхновението.

Потерята подслушва пространствата.
Подпъхва амфибия-микрофон
в постелята ти и в назвата.

Тя стреля в надеждата - заложница
до покъртената стена на палача,
смъртоносно ранява без предупреждение.

Потерята пълни с призраци
папката на твоето досие,
огравва ти и огавря биографията.

Недей ми я преувеличава!

Потерята е тромава,
зарещдат я с наливно мислене,
тя е плъпнала със слухове като хлебарки.

Потерята е кариерата -
по-високо платена
от учителя и лечителя.

Потерята, потирена от паника,
премазва смеха
и лицата на пихтия.

Ванга ли ще ни идентифицира?

Потерята е барьерата
пред зора и пред фантазията,
а свирката ѝ пронизва мозъка.

Потерята си простира сянката
от утро до утро, в която се удавя
всеки стрък, поникнал към слънцето.

Събувам се боса,
за да прегазя
мътната сянка на потерята.

Настъпих я по опашката.
Потерята е навит на кълбо питон
и вътре и вън, край теб и в теб.

Навсякъде. И няма никъде
чист път.
Освен един-единствен:

След тебе, Апостоле.

10.IV.1989

Предназначено за литературно четене, устроено с голям мерак от литературно-художествен кръг 39 и обявено за 18 ч. на 11 април в 65 аудитория на Университета, но бе забранено от Потерята. В това четене щяха да вземат участие: Валери Петров, Добри Жотев, Блага Димитрова, Константин Павлов, Стефан Цанев, Николай Къичев, Иван Цанев, Едвин Сугарев, Румен Леонидов, Владимир Левчев, Валентина Радинска и други поети.

Бих прибавила още едно тристишие:
Потерята обича поезия и колекционира
конфискувани книги, ръкописи, замисли
магнитофонни записи, сам-издатски стихове.

Това става през 33-та година от Априлския пленум,
освободил творческите сили./

РАДОЙ РАЛИН

НАСЛЕДСТВО

Моите стари другари, които
бяха в Идеята крайни наивници,
ала избиха полушеговито
своите едри и дребни противници...

Но отшумелите тези герои,
никой за нищо ги вече не счита -
днес не са необходими на строя.
Тяхната карта отдавна е бита.

И си кротувкат и гледат живота,
че за вината им не са се сетили...
Кой ли е лаком за тяхната квота?
Но са все пак неудобни свидетели.

Те показания за рецидиви
кроят старателно в своите пазви,
докато в утрин безлюдна, мъглива
някоя джипка случайно ги сгазва.

ВЛАДИМИР ЛЕВЧЕВ

МАСА

Лицето ми
е безучастно
като бялата покривка,
върху която много нещо се изля.

И стана черно пред очите ми.

Аз съм човекът
без лице.

Аз съм човекът
маса.

Аз съм Краят -

опетнената маса,
върху която са пирували
световните царе.

ЦВЕТАН ТОДОРОВ

КОРЕСПОНДЕНЦИЯ

За сп. "Летр ентернасионал",
бр. 20, 1989 г. ^ж

ПАРИЖ - За да осмисляме различните политически режими винаги сме си изграждали някаква категория, стояща над другите. Между двете войни тази роля играе противопоставянето социализъм-капитализъм; то позволява да поставят от едната страна либералните демокрации /"буржоазни"/ и фашизма - смекчената и чиста форма на капитализма, а от другата - съветския социализъм. Но както тогава, така и след това съществуват и други йерархии. Консервативната позиция се състои в това да се търси общото между комунизма и съвременното буржоазно общество /и в двата случая имаме атеистични, "материалистични индустриални общества, радикално подчиняващи природата на човека/, противопоставяйки ги на традиционните общества, където човекът живее в хармония със своята група и с естествената си среда. Накрая съществува едно трето противопоставяне, при което от една страна се поставят фашизма и комунизма поради техния тоталитаризъм, а от другата - демократиите.

Тази антитеза изглежда е била възприета за първи път в края на тридесетте години, но не от професионални политолози, нито от политици, а от няколко писатели - бивши комунисти и активисти на некомунистическата левица: Франц Боркенау, Артур Кьостлер, Игнасио Силоне, Джордж Оруел. Но този пачиш те реагират на сталинските процеси и на съветското монополизиране на Коминтерна, трансформирайки излъганите надежди в нови подтици за борба; именно тогава терминът "тоталитаризъм", създаден от Мусолини, става пейоративен.

^ж Статията се препечатва в сп. "Глас" с разрешение на автора. Б.р.

Следователно разстройването на съюзите е двойно: убедени антифашисти, тези писатели решават, че режимът на Сталин е не по-малко опасен от този на Хитлер и те откриват общи черти между тях отвъд програмите и манифестите им, които наглед си противоречат. Те отказват да отъждествят либералните демокрации и фашистките режими. Да нямаш хляб и да имаш половин хляб не е едно и също нещо, казва Оруел. Големият враг отсега нататък ще бъде един принцип на управление – тоталитаризмът, въпреки че философската основа на либералните демокрации, това, което Оруел нарича хедонизъм /чистия стремеж към индивидуални наслади/ също не е безупречен; работата е в това, че политическите страсти – расизмът, култът към вождя, религиозният или националистичният штегризъм, военолобството – вземат връх над спокойния стремеж към щастие – Хитлер се оказва по-добър познавач на хората, отколкото Хъксли.

В есетата, които подготвят и съпътствуват "Животинската ферма" и "1984", Оруел изследва как това преподаване в идеологическия лагер въздейства върху подобните нему – творците и интелектуалците. Размислите му заслужават да бъдат препрочетени днес.

Красивото и доброто

Като читатели мечтаем за единство и между другото за единство на красивото и доброто. Искаме, ако една творба е хубава, тя да бъде и добродетелна, или обратното – защитата на справедливи идеи непременно да води до съвършени произведения на изкуството: два варианта на един и същ прекомерен апетит, когато едната категория излъжда другата. Но и двете асимилации са незащитими; изкуството трябва да се оценява на базата на два независими един от друг критерии. И най-добрата, красиво изградена стена на света заслужава да бъде разрушена, ако опасва концентрационен лагер, казва Оруел.

Предвид на това, чудно е, че хората на изкуството, писателите се изплъзват от моралните и политически оценки, които даваме на останалите представители на човешкия род. Красотата на творбите им обаче не им предоставя никакъв морален

имунитет. Ако по някакво чудо Шекспир се върне на този овят и ни заяви, че любимото му занимание е да изнасилва момиченца, ние не бива да го поощряваме в тази насока под претекст, че би могъл да напише втори "Крал Лир". Светът не е създаден, за да бъде доведен до произведение на изкуството. И не става дума само за действия, предхождани или стоящи извън книгите: в самото описание на героите или на перипетите им писателят може да заимства от различни идеологии – между другото от фашизма /примерът на Оруел е "Няма орхидеи за мис Блендиш" на Чейс/; действително има приемственост между микрофашизма у героите на Чейс и макрофашизма на Хитлер. Книгите не се появяват в социален вакуум; те въздействуват върху съзнанията; те също трябва да бъдат преценявани като действия.

Положението на писателя с нищо не се различава от това на читателя. Той също е под натиска на две независими едно от друго изисквания. В някои епохи писателите могат да хранят илюзията, че се подчиняват само на законите на изкуството. Оруел разказва за една шега от двайсетте години. Една разнежена леля пита нещемелния си: "За какво ще пишеш, скъпи?" – "Мелхо, човек не пише за нещо, той просто пише." Пиша е не-преколен благом, казваше също Ролан Барт през шейсетте години. Но за Оруел жителският опит от колонията /бил е полицай в Бирма/, а после от бедността /живял е като клошар в Париж и е посещавал като журналист каменовъглените мини в Англия/ и най-накрая и от тоталитаризма/ с който се е срещал в Испания, сражавайки се с фашистката войска и същевременно с комунистическите милиции/, този многостранен опит му бе затворил пътя към "l'art pour l'art" или към някой от заместителите му.

Но и подчинението на непосредствените политически дадености също не е решение. Ако човек се съгласи да следва програмата на дадена партия, той се отказва от честността в изкуството. Това правило се подкрепя не само от съвременните опити за "социалистически реализъм" или за фашистко изкуство, но и от факта, че, поше ще се отнася до прозата, периодите на идеологическата ортодоксалност никога не са благоприятствували развитието на таланта: в това отношение католицизмът е бил безниоден; ромашът е рожба на протестантството, той е духовна последица от развитието на личната инициатива.

Как да се съчетаят тези противоположни изисквания? Първо можем да констатираме, че Историята се подчинява на движения, напомнищи тези на махалото, периодите, когато ангажираността в литературата изглежда нещо основно и тези, когато тя минава

на заден план се редуват. Двайсетте и шейсетте години илюстрират последния случай. Писателят, следователно, може да раздели живота си на две и поведението му да е в съгласие с гражданските му позиции, докато творчеството му да се подчинява само на законите на изкуството /Сартър никога не е писал роман, илюстрира политическите му позиции/. Но можем да си представим по-малко шизофренични разрешения на въпроса. Това раздвояване не се осъществява в една точка. Всяко изкуство е в широкния смисъл пропаганда, т.е. общуване и взаимодействие, но не всяка пропаганда е изкуство. Подписът е морален и политически, но формата е паративна, поетична. И Оруел констатира

, че най-неуспешните му от естетическа гледна точка творби са тези, на които липсва политически импулс. Идеалното би било взаимопроникването и именно към това се стреми той в "Животинската ферма" и в "1984"; и ако не успява докрай /самият той оценява "1984" като "похабена добра идея"/, видно е, че може би туберкулозата, от която страда.

Новото предателство на знаещите

Жюлиен Баден в прочутия си памфлет обвинява интелектуалците, че отстъпват от вековното си призвание и че се нагаждат към вкуса на масите, отдавайки предпочитание на материалното и частното /класата, расата, нацията/ за сметка на универсалното. Елитарните му вкусове му пречеха да изпитва какъвто и да е интерес към живота на обикновения човек, който не е нито художник, нито интелектуалец. И той не предвиди, че тези две големи групи отново ще се противопоставят, но че този път изборът на всяка от тях ще е противоположен на първоначалния, сега "масите" ще изберат универсалисткия път, който е и пътят на демокрацията.

А именно това е станало, ако вярваме на Оруел. Той също противопоставя интелектуалците на обикновените хора, но отдава предпочитание на последните. В Англия, в краля на тридесетте години именно обикновените хора държат на свободата си, вярват в доброто и злото и уважават интелекта; докато интелектуалците набързо разобличават тези метафизични фикции. Резултатът е, че те често са благосклонни спрямо фашизма и още повече спрямо сталинизма; докато обикновените хора знаят, че трябва да се води борба с Хитлер.

Този политически избор има две негласно свързани последствия: вкусът на интелектуалците към мъгливия език и отхвърля-

нето от тяхна страна на понятието обективна истина. Простият и ясен език е предназначен за всеки човек; той е в дълбоко съзвучие с демократичната идея; обаче именно мъгливият език е отличителен белег на интелектуалците. Що се отнася до изчезването на обективната истина, това е характерна черта за тоталитарните режими и Оруел слага в устата на О'Брайън следните думи: "Ти вярваш, че действителността е нещо обективно, външно, само по себе си съществуващо... Но аз ти казвам, Уинстън, действителността не е извън тебе. Действителността съществува само в човешкото съзнание и никъде другаде." Това отречение изглежда на Оруел по-страшно от останалите тоталитарни ужаси. То обаче е подготвено и улеснено от интелектуалците, които от своя страна признават само частните истини - исторически и субективни - диктувани от игрите на интереси и власти. След като всички исторически свидетелства са явно заобиколени и от друга страна модерната физика ни учи да не се доверяваме на сетивата си /само глупците вярват, че светът е реален/, стигаме до заключението, че няма същностна разлика между неизбежните дребни неточности и големите политически лъжи и нямаме никакво основание да се възмущаваме, че една държава е въздигнала тази липса на обективна истина в неоспорим принцип.

Защо именно интелектуалците проявяват подобна благосклонност спрямо тоталитарните режими? Все пак те не са по-глупави, нито по-лоши, отколкото останалите смъртни! Причината трябва да се търси, подсказва Оруел, във факта, че това са същества по-нададени духовно от средното ниво. Те, независимо от съществуващия ред, правят принципиен въпрос от критичната позиция, произхождаща от самото боравене с разума; и тъй като живеят в демократично общество, са готови да прегърнат тоталитарна кауза, за да могат да останат в опозиция. Те се опитват да достигнат до властта единствено посредством интелектуалните си качества; но демокрацията е по-неблагоприятна за тази цел, отколкото тиранията, която дава възможност да станеш съветник на господаря. Накрая, заети със свойствените на своята работа трудности, те имат бегли представи за всичко, което стои извън нея: само тези, които не са виждали труп, могат да възпяват "необходимите убийства" /както правеше Одън през тридесетте години/. "Това може да бъде написано само от човек, за когото убийството е само дума". Ако Оруел мисли противното,

то не е защото е по-добър интелектуалец, а защото е бил полицай, клошар и войник.

Творчеството и животът

В последните години от живота си Оруел отчаяно се бори с болестта и се изправя пред трагична дилема. Лекарите му казват, че сигурно ще може да се излекува при условие, че не се изморява, т.е. че престане да пише. Но животът на Оруел се свежда именно до това; нищо друго не го интересува. В крайна сметка той има избор между смъртта и отказа от живота; ако пише, ще умре; ако не пише, няма да живее. Оруел не може да спре да работи; угасва на четиридесет и шест години.

Подобен избор сам по себе си не е нищо морален, нищо неморален. Когато човек жертва себе си, той търпи последствията от жеста си. Това е нещо като залог: саможертвата не може да донесе печалба, или да доведе до трагични последици. Но съвсем друго е, когато става дума да се пожертва някой друг: какво може да ни оправдае при подобна жертва? Когато размишлява върху причините, които го карат да пише, Оруел поставя на първо място егизма. Към тридесетата си година, напоян той, повечето хора /от "обикновените" хора/ се отказват от личните си амбиции и се посвещават напълно безкористно на близките си: на децата си, които трябва да се хранят и възпитават, и на родителите, които остаряват и стават все по-несамостоятелни; след това е много късно. Хората на изкуството винаги искат да водят самостоятелен живот и да го предлагат на останалите под формата на творби; така те без много да му мислят приемат други да се жертвуват за тях.

Става така, че Оруел има съпруга, която ежедневно се посвещава на него, която приема каква да е работа, само и само.

Ерик /истинското име на Оруел е Ерик Блър/ да може да пише. Тя знае, че той не би постъпил по този начин, но не му се сърди. "За него, - е казвала винаги тя, - работата стои над всичко." И е имала право: през 1945г. ѝ поставят диагноза рак на матката, трябва да бъде оперирана по спешност - в отсъствието на Оруел, който въпреки, че е знаел, заминава за репортаж в Германия. Когато се връща, тя е мъртва.

Значи се е случвало и на Оруел да играе ролята на художник и интелектуалец, за когото обикновеният морал може да бъ-

де пренебрегнат от позицията на изискванията, които му поставя творческият труд. Този тъй добродетелен в литературата човек не е бил винаги такъв в живота. Но, можем да възразим, ако не беше така, той сигурно нямаше да може да посвети всичките си сили на книгите си, които са истински шедеври: примерните съпрузи не стават големи писатели. Не съм сигурен: тъй като естетическите постижения у Оруел произхождат винаги от истински политически подбуди, мисля че по-голяма грижа за околните не би отслабила, а напротив, би направила книгите му по-силни. В тях понякога няма достатъчно внимание към конкретните факти: принципите, дори и справедливи, често заемат тяхното място, а романът се нуждае от индивидуи.

Превел от френски Андрей Манолов

МИХАИЛ НЕДЕЛЧЕВ

ТРИ ВЪПРОСА

Умеем ли да говорим публично?

Никой никога не може и не трябва да осмива, ако изправен внезапно пред повече от четири-пет души, някой от събеседниците губи психическата си стабилност, трудно завършва фразата си, изчервява се. Същият човек може да е развил други умения в своята професионална област и просто да не му се налага да напуска кръга на частното, интимното. Но *homme publique*, публичният човек е длъжен да владее словото си. Всеки, застанал пред една аудитория, вече отговаря за смисъла и стойността на своя публичен жест, длъжен е да знае, че поел дързостта да привлече върху себе си вниманието на по-голяма или по-малка група хора, трябва да има какво да им каже и трябва да знае как да им го каже. Това важи за преподавателя и учителя, за политика и общественика, за журналиста и литератора, за режисьора, художественния ръководител на някакъв клуб или кръжок, за всеки, който координира усилията на повече хора. Но каква част от принадлежащите към тези социални категории у нас съзнателно

мерят и преценяват думите си; колко от тях просто запълват социалното пространство с клишетата на един еkleктически съставен идеологически речник.

Десетилетия командно-административната система излъчваше по трибуните авторитарни лица-маски. Бавното, напусено говорене, заплашителния тон, паузите и многозначителното нагъртване – всичко това са прийоми в едно слово, което не цели да убеждава и обединява чрез логиката си, а да подчинява. Но желаната действителност не може да бъде до безкрай представяна като реална. Отдавна и безотговорното държане на фалшиво усмихнат идеологически спекулант /друго тиражирано лице-маска/ е разгадано в стагнационната си същност.

А публичното слово може да бъде слово-действие за общественото съзнание и дори когато не е изречено от облечено във власт лице. Големият политически театър на конгреса на народните депутати в СССР ни даде достатъчно примери. За "кръгла маса" се заговори сериозно в Полша след панетния телевизионен дебат на живо между Лех Валенса и Алфред Мьодович.

Имаме нужда от истинско публично слово.

"Спряга" ли е диалектиката?

Все още е напълно еретичен самият проблем за "школи", за неформални естетически обединения в днешното ни изкуство. Защо то от дълго време нас ни предпазват от противопоставянето на различни естетически принципи, от полемичното изразяване на вътрешните противоречия в общохудожествения процес. Странна е тази боязнь за уж диалектически мислещи хора – та нали теоретическата постановка за отрицание на отрицанието като "мотор" на развитието сме изучавали няколкократно в многоствъпалното си образование. А новата артистическа групировка се формира именно чрез раз-подобяване, чрез отказ от остарелите, клиширани вече стилови белези. И този вечен "механизъм" съвсем не е престанал, слава богу, да работи и в нашето изкуство. Но критиката – самосъзнанието на това изкуство, не назовава естетическите конфликти, взема страна в тях негласно – с поклон и в другата страна и така те се извършват тихомълком. А оттук се ражда и еkleктизмът. Художниците странно съчетават в работите си елементите на взаимно отричащи се стилове. Не се из-

работват и полемично напрегнати техники на четеното у ценителите. Съществуващите в различни форми и на различни равнища противоречия трябва да бъдат интерпретирани, като това се съпровожда естествено от ангажирана защита или от крайно отричане.

Защо например се забравя от пишещите историята на новата ни литература полемиката, която се водеше вътре в самото Априлско поколение – между групата на "модерно-градските" и групата на "традиционалистко-пасторалните" лирици? Защо се смята за лош тон да напомниш и за съществуващите напрежения между поезията се в края на 60-те години втора група създатели на публицистична поезия и между авторите на "тихата" лирика /наредена отново така в полемика/? Вероятно някоя дирижира "забравите", воден от прикривано лошо самочувствие и от други по-висши политически причини.

А все пак редица публикации – художествени текстове и публицистика – са неприяк израз на конфликтите. Стилото напрежение има и между прозата на бившите автори на младежката изповедна проза и на по-възрастните с по няколко години от тях представители на психологизма. Литературните критици трябва да се определят по-категорично в някаква посока. Процесите трябва да станат нагледни. Стилите предпочитания трябва да добият лица, да се персоналифицират чрез стабилното им закрепване към писателски имена. Естествено родените творчески общности трябва да приемат организационни форми, които да бъдат в не-престанна динамика. Колкото и да плаши всичко това мразещите изкуството чиновници по културата, то става и ще става. И колкото е по-видимо, колкото по-публично е обсъждането на процесите, толкова по-свободно е цялостното общество.

"Ровни" ли се в историята?

"Браво, браво, ти много се ровни в историята!" – чува непрекъснато тази снизходително-насърчителна фраза всеки, който работи в областта на историята – дори и когато това е голямата, общосоциалната история и още повече, ако е една по-частна област, както е литературната история в моя случай. Не знам как е с другите колеги, но аз неизменно се вбесявам, когато чуя за пореден път тази твърде разпространена, превърнала се в траен, вкоренен шаблон фраза. Вероятно много лъде я употребя-

ват несъзнателно – просто защото са я чували многократно. Но съзнателно или не изречена, тя съдържа в себе си обидно пренебрежение към света на предците, носи агресивната радост, проташкото чувство на превъзходство на живия пред мъртвия – просто защото е жив.

Не, ние, които се опитваме да сме професионалисти в тази хуманитарна област не се ровим в историята. Историята не е бъдеще, от което ние да видим – за собствено или чуждо удоволствие – потрошените останки на едно отминало битие. Ние добре знаем "какво търсим" и знаем как и къде да го "намерим". Същинското запознаване с историята предполага системност и цялостност на познанието. Миналото трябва да е живо, богато, многопосочно в съзнанието ти; трябва непрекъснато да го удържаши в съзнанието си като застрашено от зла магия дарено ти видение, застрашено да изчезне, да се разпадне. Необходимо ти е дара на историческата ситуация. Проф. Боли Пенев казване пред своите студенти: "Не забравяйте, че историята трябва да се чувствава тъй, както се чувствава едно художествено произведение – само че тя е най-съдържателното, най-великото и сложно художествено произведение".

Не можем да накараме всеки да чувства историята – това наистина е дар. Но искаш или не искаш, знаеш или не знаеш, ти носиш историята в себе си, макар и да може да не осъзнаеш своята благородна зависимост. В началото на своята книга "Народът" великият френски историкограф Жюл Мише пише: "Който се придържа само към настоящето, към съвременното, той няма да разбере съвременното".

Дали не е тук основата на коментираната фраза за ровене-то в историята?

Насилствено идеологизираната история, схематично подредана според набързо формулираните норми на един лош телеологизъм /към нас, добрите, победилите, води само един-единствен път, всичко друго в обществената действителност е било малозначително, враждебно-чуждо и заслужава забравя или просто бегло споменаване като историческа подробност, отживелица/ и конструираната според визиите на една непромислена социална утопия съвременност /стремяща се непрестанно към все недостижно светло бъдеще/ са двете страни на един разцепващ се, разпадащ се свят. Тези, които се опитваха да "превъзпитават", да побег-

дават и "превземат" всичко – хората /трудно променищи създаватата си в старата действителност същност/, природата, градовете, неразумните нации, космоса и т.п., тези вечно поучаващи ни деятели много държаха всички да преобладаваме единствено в съвременността, в настоящето. Защото там /или тук – зависи от гледната точка/, бяхме напълно техни. Разбира се, идеологията ни внушаваше илюзията, че същото това настояще е вече почти-почти в прекрасното безоблачно бъдеще. Но чрез алчно консумираната власт над нас деятелите добре знаеха, че ние сме безвъзвратно в оплоскостненото настояще, че сме техни добре подчинени съвременници.

Но историята ни разказва и за други подобни опити да се спре историята. Ние добре знаем защо някои обявяват, че ние се "ровим" в историята. Очевидно, разровеното би записало – както казва поетът. А същинската история се пише отново и отново, тя се преподрежда непрекъснато и ние не сме безгласните букви в нейния текст.

Е Д В И Н С У Г А Р Е В

МАЛКА АНОНИЙНА ПЕСНИЧКА ЗА ГОЛЕМИЯ СТАР МАТЕРНАДЖИИ
/всяка прилика със Сталин е случайна/

Аз познавам Стария Матернаджии
Стария Матернаджии
Стария Матернаджии

Той си е така Черни Гъкавици
Черни Гъкавици
Черни Гъкавици

Да не му уонва Гъката от Злато
Гъката от Злато
Гъката от Злато

докато разказва басни за доброто
Басни за доброто
Басни за доброто

От които Всяка е с Поука
Всяка е с Поука
Всяка е с Поука

Толкова години Мислехме че Свири
Мислехме че Свири
Мислехме че Свири

То какво било? Било Несомелачка!
Дето Хора Мачка
Дето Хора Мачка

Л Е В Т И М О Ф Е Е В

редактор на списанието за независими мнения "Референци"

ОТ САМИЗДАТ КЪМ СВОБОДА НА СЛОВОТО

Две съвременно самиздатски списания /"Референци" и "Гласност"/ изпратиха веднага след кървавите събития от 27-28 февруари свои специални кореспонденти в Сунгаити. Информацията, с която официалната преса не разполагаше или която отказваше да съобщи на населението, потече по каналите на самиздата – заобикаляйки редакциите, мимо цензурата, тиражирайки се и без печатарски машини... Механизмът на самиздата заработи безотказно – за кой ли път през последните десетилетия!

За руското общество самиздат е привичен и авторитетен механизъм. Дотолкова привичен и толкова авторитетен, че читателят върва ползене на словата, дошли чрез самиздат, отколкото на напечатаното във вестника или в списанието. Нека се радваме днес за четящата младеж – тя намира в масовите списания забранените никога произведения на Анна Ахматова, Осип Манделщам, Борис Пастернак. Но вярно ли е, че сега се публикуват същите тези произведения, които никога се забраняваха? Не си признал, че четейки днес добре познатите редове, аз не изпитвам вече това съпреживяване, което обхващаше нас, читателите на самиздата от предишните десетилетия, когато получавахме някакъв шести, "сляп" екземпляр на отпечатаните на пишеща машина на "Реквием" или "За високата доблест на грядущите векове..."

Това бяха като че лични послания от автора към читателя – и послания не само на поета, жив или загинал, но и на доброволния пренесвач, и още на този, който е донесъл въщи листовете, понякога подвързани грижливо, с акуратно поправени грешки. Това бяха и а ш и текстове, от нашите биографии. Това беше нашето съпротивление срещу настъпващото зло...

Сега живеем в епоха на яростни и нетърпеливи заявления. Потребността да се изкажеш веднага, след като мисълта дойде в главата ти – тази потребност изведиъж овладя масите, населението на страната. Понякога се създава впечатлението, че пишат всички и всеки. Пишат и в същия момент бързат да запознаят със свой текст колкото се може по-широк кръг читатели: вижте, казва, какво мисли! вижте какво виждам! ето какво разбрах! Работата на пощенските служби са увеличи. Не просто писма и бандероли, но затвореното в пликовете обществено мнение се товари върху плещите на пощальоните и нахълтва в пощенските кутии... Да се чете тази книжна вълна е заниматно макар и някак уморително, но поучително: тук са обръщения, заявления, петиции, програми, билетини, списания и даже ръкописни вестници. И всички те са такъвиздания и документи, които не могат, нямат възможност да се появят в издаваните официално вестници и списания.

Макар да разшири, да отмести границите на разрешеното, политиката на гласност съвсем не ги отмени... Но пали и общественото мнение никой не може да отмени и днес това е по-трудно да се направи от когато и да било преди. И плисва, прелива обществената мисъл през кращата, през границите на обозначеното като разрешено, с мирка отпуснатото, дозирано слово.

Обществото живее, мисли, чувства – и изразява своите чувства и мисли даже и тогава, когато, струва ни се, няма възможност не само за изразяване на мисли и чувства, но просто да се преживее е трудно. Ще не можем, длъжни сме да не забравиме, че епохата на самиздата започва не днес и не вчера. Трябва очевидно да се отиде още по-назад в историята, но да се обърнем поне към 60-те години. Не сме длъжни да си спомним днес за автора на самиздатската "Бяла книга" за процеса на А. Синявски и Ю. Даниел – журналиста А. Гинзбург. Длъжни сме да си припомним и неговите другари, а след това и събрати по печално знаменития "процес на четиримата" – Ю. Галансков и В. Лашкова. Те заплатиха скъпо в онези години великолепната смелост да изразя-

ват в самиздат своите /и не само своите, обществените!/ мисли и чувства: В. Галаишков загина в лагера, след много години по лагери и затвори, след унижителната процедура на загина е об-
вишени в шпионаж съветски граждани, А. Гинзбург се оказа зад граница. И преди, и до ден днешен Вера Дашкова се мотае без жилище и без работа, лишена от московска "прописка" /адресна регистрация/: какво да се прави, неблагоприятно... За разпространявани в самиздат стихове бе затворен в лагер и загина там украинският поет Басил Стус. За самиздатска книга попадна в затвора и загина там руският писател Анатолий Нарченко... А колко трагична бе кончината на първата машинишка, пренечатала "Архипелаг ГУЛАГ", Елисавета Делсоевна Ворошилова! * Списъкът само на загиналите за словото, за пуснатото в самиздат писане силно би увеличил размера на молта статия – без да става дума за изброяване имената на просто писателите през лагерите, затворите, заточенията, психиатричните болници. Самиздат е заплатен със съзми и кръв. Със съзми и с кръв е заплатена приемствеността на правствените традиции в обществото, а следователно и днешното право да товарим пощата с нашите петиции, обръщения, самодейни списания и вестници.

Сега самиздат преживява епоха на разцвет. Доколкото ми е известно, през последните три години изкого не са осъдени в утлавен порядък "за изготвяне и разпространение" на клявото и да било текстове. Естествено, това до някъде освободи и общественото съзнание и обществената реч. Постоянно циркулиращите из страната документи и самостоятелно изготвени издания станаха заедно нещо като всекидневен многотиражен вестник. И това съвкупно издание има своя многомилионен читател. И едва ли не по-многочислен кореспондентски корпус. /На мен въобще започва да ми се струва, че авторите са повече, отколкото читателите. Аз дори познавам човек, който живее в глухо приволжско село и издава списанието "Истинска гласност" – в един екземпляр./

Разбира се, много произведения са свършено безпомощни в литературно отношение, а много писма и обръщения са резултат на повърхностно умуване и на неграмотно графоманствуване – не е за тях думата. Такива текстове още не са самиздат. Те не

* По свидетелство на Галина Вишневска /и по разказ на самия Солженицин/ Е. Ворошилова е била разпитвана в КГБ пет денонощия непрекъснато, за да съобщи къде се пази ръкописът. След признанието тя се връща в къщи и се обесва – вж. сп. "Юность", кн. 7, 1989, с. 91. В. Гр.

обикаят, тях не ги препечатват, не ги размножават, не ги разпространяват за интересувалите читатели. Тъй като, когато и да е странно, на самиздат /или сам-себе-издат, както още в 60-те години наричахме този обществен механизъм прекрасният поет Николай Глазков, давайки на приятелите си свои машинишески сборник – откъмето и тръгна стаялата днес международна дума/, та "сам" или "сам-себе" – това не означаваше, че авторът сам себе си издава. Не, това значи, че самó себе си издава произведението. Хората, читателите, обществото препечатва в десетки, в стотици, в хиляди копия само това, което за тях е жизнено важно! И в този смисъл самиздат е продукт на цялата наша система на заораване /и икономическите също/: пълна възможността да "гласуваме с рублата", т.е. да поддържаш независимото издание с факта на покупката, читателят го поддържа със собствения си труд, а понякога и с риска да загуби собственото си благополучие. Не казвайки, че доскоро практически всички канцеларски писма машини бяха подотчетни – в органите на държавна сигурност се наеха образци от напечатани на волка от тях текстове. Но даже такъв контрол не спря самиздата. Заради глупости /дреболии/ така не се рискува. Тук е необходима особена правствена убеденост. Самиздат – това е дело на обществената съвест и затова е толкова справедливо и често, дадено на тези, които заради самиздата са се подложени на преследвания: затворници на съвестта.

Днешният размах на самиздата се струва страшен на много хора: та пали днес и в централните вестници и в списанията може да се каже толкова много! Пишете в "Известия", или в "Огоньок", или в "Московские новости". А много и пишат... но там не приемат. Защо веднага не бяха публикувани материалите за Сумгаити и защо няма изчерпателна информация за дейността на комитетата "Карабах"? Защо така глухо и необективно се говори за събитията в Прибалтика? Защо няма нито един сериозен анализ на държавния бюджет или за причините и последствията на афганистанската война? * Затова, защото всички те са принципиални въпроси, а нито едно съветско издание не само че няма да публикува нищо, което поставя под съмнение принципите на днешната политика на ръководството на страната, но даже няма да предложи и да се обсъждат публично да се изказват различни оценки. А и ако ня-

* В последния месец някои от изброените от Лев Тимофеев проблеми вече бяха широко коментирани по страниците на централните съветски издания. Б. пр.

кой от редакторите би се решил на това, колко време би се задржал на местото си?

Но как да бъде заставено обществото да не мисли, да не се съмнява, да не иска отговори на въпросите? Самиздат и днес е този инструмент на независимата обществена мисъл – инструмент на съмнението и на търсенето на отговори. Още и още един път: ние не трябва да забравяме, че успешно се разпространява в самиздат само това, което наистина интересува обществото. Ето – в списание "Референдум" се появи статия за мавзолея на В.И. Ленин като социокултурен феномен. И този брой особено се търси. В допълнение към тези няколко статии екземпляр в повече, които се удаде на самата редакция да пусне, списанието с тази статия широко се препечатва из цялата страна на размножителни машини, разпространява се в записи на компютърни дискети, префотографира се и се препечатва на машина. Отделно само статията има още по-широко разпространение, тъй като няколко други самостоятелно подготвени издания я препечатаха на своите страници.

Въобще всичко, което се отнася до обсъждане на понятия, насаждани в предишните времена като задължителни митологеми – всичко това е особено интересно на читателите. И именно този интерес най-малко може да бъде удовлетворен от официалната преса. Трябва да се каже, че тези забранени теми стават все по-малко и днес те все по-често се подлагат на съмнение не само по страниците на самиздата, но и в официалния печат. И все пак най-малко за три от тях е наредено да бъдат считани за непоклоними аксиоми: безпогрешността на политическите възгледи на В.И. Ленин, целенасоченото движение на историята към социализма... и безпогрешността на принципите на днешното ръководство на страната. Ето това са и главните теми на самиздата и то не по злата унция на самостоятелните издатели, а в отговор на общественото търсене. Днес много малко хора видят в обществените аксиоми – отучи ни историята.

Впрочем, ако изведнъж политиката на гласност би създавала необходимите гаранции за свободата на словото и официалните теми въобще биха изчезнали за официалния печат, дори и тогава самиздат за дълго не би изгубил доверието на читателите. Дори и затова, че зад всяко издание стои личността на редактора или издателя. И аз дори предполагам, че ако "Знамя" на Г. Ваклапов, или "Носива" на М. Алексеев, или "Огоньок" на В. Коротич биха

могли да дадат отговор на всички въпроси на читателите, за тях, за читателите не би било безинтересно и безполезно да знаят какво биха написали за това "Експрес-хроника" на А. Подрабинек, или "Меркурий" на Е. Зелинска, или "Гласност" на С. Григоряц. Единствено самите читатели могат да определят нужно ли им е едно или друго издание. Единствено читателите!

Отдавна би трябвало да се разбере, че самиздат ще остане в мизалото само тогава, когато на обществото бъде напълно гарантирана истинска свобода на словото, ограничена само от интересите на опазването на нравствеността и от необходимостта да се пазят държавните тайни. В този случай самиздат ще стане просто нормална независима журналистика. Не е възможно да се заглуши самиздата. Наивно е да се предполага, че никога цялата съвкупност на общественото мнение /и съмнение/ може да бъде поставена под контрол.

Между впрочем стремежът да бъде контролирано общественото мнение засега е съвършено очевиден. Не пречи ли и това да бъдат решени множество въпроси – и в сферата на икономиката, и на политиката, и на морала? Има такъв мъдрец, който би мъгъл да знае сам или заедно с група учени съветници, как да изведе нашата страна от кризата и как да придаде на икономическия и социалния живот равномерно динамическо развитие. Това знание принадлежи само на обществото като цяло. Такова знание може да се появи само в резултат на демократическия процес, само като резултат на работата на общественото съзнание, като резултат на множествеността на мненията. Ограничаването на строго контролирането, а по-малко и въобще пресичането на общественото мнение, административният апарат само затруднява и отдалечава решаването на проблемите, които стоят пред страната и обществото.

Сега все по-често се говори, че революцията в областта на информатиката и кибернетиката прави невъзможна забраната на независимата издателска дейност. Засега това никак не е очевидно! Въпреки че тук-там компютърът и притежателят наистина заменят палеографската машина, да се пуска самиздат е по старому съвсем не лесно. Трудностите са все същите: убога издателска база, мизерни първоначални тиражи, недостъпност на типографските машини, отсъствие на възможността да се направи абонамент, а това означава и невъзможност да се получи пряка материална подкрепа от чи-

тателите. Няма и пряк читателски отклик, по никакъв начин не може да се "почувства" читателя, да се чуят неговите съвети или изисквания.

За сега в нашата страна самиздатът е извън закона. И това днешно положение на независимата преса противоречи не само на интересите на обществото, но и на международните задължения на нашата държава и, в частност, на Всеобщата декларация за правата на човека, където в Член 19 четем:

"ВСЕКИ ЧОВЕК ИМА ПРАВО НА СВОБОДА НА УБЕЖДЕНИЯТА И НА СВОБОДНОТО ИМ ИЗРАЗЯВАНЕ; ТОВА ПРАВО ВКЛЮЧВА СВОБОДАТА НА БЕЗПРЕПЯТСТВЕНО РАЗПРОСТРАНЯВАНЕ НА ИНФОРМАЦИЯ И ИДЕИ СЪС ВСЯКАВИ СРЕДСТВА И НЕЗАВИСИМО ОТ ДЪРЖАВНИТЕ ГРАНИЦИ."

Какво по-ясно от това!

Но самиздата, който е пряко изпълнение на Член 19 в живота, е юридически съвсем незащитен. Още няма прецедент независимо издание да бъде официално регистрирано, въпреки че някои самостоятелни издатели са се обръщали към съответните инстанции. А да се оплакваш - няма на кого; издателската инициатива не е предвидена от закона. Нещо повече, сега се готви Закон за печата и, ако се върва на проекта, разпространяван все по тези канали на самиздата, то правото да издават вестници, списания и други печатни произведения, ще бъде предоставено само на организации.¹ Ако някой осъществи такава инициатива в частен порядък /ново самиздат!/, чака го наказание, включително до утлавно.

Но тъй като със сигурност знаем, че е невъзможно да се смаже обществената съвест и общественото мнение с каквито и да било произволно приети закони, то, очевидно, ако законът бъде приет, ще се наложи отново да говорим за затворници на съвестта...

Не е наша вината, че беседвайки за независимата преса, ние никак не можем да се отдалечим от телената мрежа на лагерната ограда.

Превел от руски Михаил Неделчев

Народна република България също е подписала цитираната Всеобща декларация за правата на човека. Б. пр.

1. Печално известното Постановление на Министерския съвет на СССР от 29 декември 1988 още повече ограничи достъпа до издателска дейност: на кооперативите, които в крайна сметка също са

Горната статия на редактора на списанието за независими мнения "Референдум" Лев Тимофеев препечатваме от сп. "Театър" /орган на Министерството на културата на СССР и др. /, кн. 6, 1989 г., с. 86-89. Статията е съпроводена в същия брой на "Театър" от статия-отговор на зам. главния редактор на списанието Михаил Швидкой. Отбелязвайки заслугите на самиздата за формирането на общественото съзнание в миналото, той изразява мнението си, че в принципно различната ситуация на демократизиране на обществото, по-скоро е необходимо да се приеме промислен закон, който би дал възможност за наистина свободно изразяване на разпородни становища по най-важните социални проблеми.

М.Н.

З А Щ О ?

преди години Блага Димитрова представи младата поетеса Данила Стоянова на страниците на "Литературен фронт". Тогавашната Данила беше студентка във ВПИИЗ. Превеждаше от английски и френски език. Беше тежко болна.

Публикуваните стихотворения направиха силно впечатление и поетесата бе поканена от издателство "Профиздат" да даде за печат самостоятелна стихосбирка. Поласкана от факта, че без сама да се патрарва я капит, Данила подготви и предаде своя ръкопис. Той бе харесан и приет от редакторите. Беше рецензиран положително от Тенчо Жечев и Ивайо Гранитски. Въпреки това, по никакви тайни съображения, в края на краищата издателството върна ръкописа.

Данила така и не узна, че са я пренебрегнали. Тя почина през 1984 година на двадесет и две годишна възраст.

Скоро след смъртта ѝ, Петър Анастасов, директор на пловдивското издателство "Хр. Г. Данов", лично пое ангажмента веднага да издаде стихосбирката. Оттогава изминаха вече близо пет години, но книгата на Данила все не излиза. Очевидно няма да излезе и през тази година. Защо?! Безотговорност ли е това?

Неуважение към папета на поетесата? Липса на отношение към поезията? Какви са тези издатели?

В края на зимата Иван Гранитски, в качеството си на зам. главен редактор на "Литературен фронт", ми поиска цикъл стихове от Данила Стоянова с моя бележка. До днес /шестнадесети август/ стиховете не са публикувани. Отговор на въпроса "Защо?" не получих. Всеки гледа да си измие ръцете с някого друго.

Не за първи път пиша за Данила Стоянова и не за първи път ще кажа, че според мен тя има уникално присъствие в българската литература – със своя естествен глас, със своята силна емоционалност и същевременно блестяща интелигентност, със своята високо стойностна поезия.

Владимир Левчев

ДАНИЛА СТОЯНОВА

ПОЕМА ЗА СЛЕПОТАТА

Не си отивай!

Сега, когато спя,
когато не виждам нищо вече,
когато ослепях
и вятърът
излива формата
на сивата ми къща,
когато виденията ми са
черни точки само,
когато вече не мога нищо,
дори и да плача,
но още чувствам,
кажи, обичаш ли ме –
на докосване, не на поглед,
искаш ли ме,
остани.

Не виждам усмихваш ли се
или се смееш, мълчиш ли
или вече те няма.

Не си отивай!

Гласът ми е силен,
поне гласът ми е
силен,
а ти каза, че ти е студено
от ледената му песен.

От сухото му шипене.
Като сух сняг
върху суха хартия.

Те разпънаха жабата за дисекция
и сухите ѝ очи
се остъргаха в сухата хартия
и те прибавиха адреналин
към отвореното ѝ сърце
бързо и силно, и болно, до болка
без да може да спре
да боли
да тупти
и да сърцебие
и очите
да стържат
по сухата хартия.

А ти виждал ли си
как изхвъркват очите
на жабата
когато я надуват с тънка сламка.

Не си отивай!

Искам да чуеш!

Дърветата оглушаха и замълчаха.
Камъкът, който нося
е гранит.
В него се удари

светлината
и се обля в кръв.
Съсирена кашка светлина
и в нея се огледах
преди да се обля в кръв
и преди да оследея.
Цветовете на света
ги няма.
Свят без цвят.
Какъв цвят е този свят?
По листата на дърветата
се трупа прах.
Над главата на детето ми
се трупа прах.

Колко бавно слизам
в себе си.
Все пак ще извърша
това слизаше.
През затлачените пластове
на забравата
и самозабравата.
Съсредоточи се.
Забрави съображенията.
Бслушай се в себе си.
Забрави публичността.

Детето ми плаче
далеч от мен
в тресавището на
оная изоставена стая,
не е сираче,
а майка му
не може да го освободи.
От праха.
От сухотата.
От слепотата.

Ембрионът, черен и хлъзгав
се полюшва в застоилите води
на жабулиясалия впр
под напуканите стени
на влажната уста на пещерата
и ръцете му с извити пръсти
приличат на
изкормени корени
от кална земя.
И очите гледат мъртво
пълни с вода.
Дъждът къпе ембриона ми.

.....
Кой говори за смърт
преди рождението?
Кой говори за любов
без съвокупление?
.....

Отпих чай
от китайската купичка.
Замириса на жива риба.
Казаха ми, че е от драконите
на дъното.

юли, 1984 г.

УМОЛЕНИЕ ЗА ПЪТ

Не мога да гледам ръцете ти върху леда...
Стани.

Тогавя в окото ми се заби
една стъклена точка
и светът започна да се разпада
на разноцветни стъкълца

да се разсипва пред очите ми
на трептлivi калейдоскопи
предимно бели
стъклени мозайки
лицето ти се стичаше
на червеци и сини стъклъца
рукваше с чукане
и се сцепваше и се събираше пак
в неиздържливи мозайки
Бъв водовъртежа на водопада
се разгъваха стъклени лебеди
без шум
и стъклени мозайки, а в окото ми тръпнеха
белите ледени поли по които се пързалих
в които ослепих от отблясъка
на звънящи кристални мозайки
които се струпаха в главата ми
и мърдаха като
гъгнеци салуменни мехури
пред спукване.

Ине ще стигнем

Сташи

махни ръцете си от леда

Новярай, сташи

Зная, че ти позна как в тези мозайки

видях да плува за миг

спокойното лице на Бога

Това е добро и лошо знамение

За Бога -

вземи монте ръце,

махни ръцете си от леда,

сташи,

позволи ми да те събера,

за Бога,

позволи ми да продължа!

1984 г.

* * *

Един гълъб,
който се блъскаше
в далечната вечер
в клоните на тъмни тополи,
се оказа комар,
се оказа комар,
кациал на мой прозорец.

Ударих с ръка,
но комара убит
оказа се гълъб,
които,
в далечната вечер,
в клоните на тъмни тополи
полетя
мъртъв
надолу.

1980 г.

* * *

докато денем

облуждаеш,

докато изчезваш

в съня си,

чуваш ли разговора в съседната стая?

шумоли

и затихва.

и се оживява.

Виденне и предсказание.

Спомени.

двойник - разговор на живота.
през полуоткрехнатата врата
звукът се изкривява,
достига погрешни думи.

Докато денем
извършваш,
докато нощем
забравяш,
чувах ли разговора в съседната стая?

1981 г.

Момчето с камък
уби една патица,
но не видя.
Тя не разбра,
защото беше мъртва.
Другите патици плуваха
под водата
забили глава.

Истина ли беше това?
Никой не знае,
защото никой не видя.

1980 г.

Чуй, тук са говорили
милиони,
и ако изведнъж заговорят пак
всички, дъждове, вихрове,
шепоти, стъпки,
птичи крясъци и ...
това ще бъде такъв шум, че ще го възприемеш
за мълчание.

1984 г.

КРАСИМИР ДАМЯНОВ

В ТЪМНОТО

Мама и Николай се ожениха в сряда. Но пак беше хубаво: бяха на ресторант, присъстваха неколцина прилтели, а Мики им беше шериф. "Шафър" – попряваше го на връщане Мая, хвашала под ръка новия му баща. Прибираха се щастливи през парка, колата оставиха пред хотела.

Предившият му баща беше музикант и живееше в чужбина. Мики сътжно си го спомняше. Знаеше от мама, че ги е изоставил, на няколко пъти изпрати пари, а веднъж, за Нова година подарък – автоматичен пистолет, стрелящ с дъвки. Най-голямата тайна обаче, която мама не знаеше, беше, че Николай, новият му баща, имаше истински! Разбира се това бяха работи между мъже и Мики нямаше да ѝ каже, колкото и да го сърбеше езикът. Но така или иначе беше го видял. През ключалката. Николай носеше пистолета занасан под мишницата. Когато го спипа да наднича изобщо не му се кара, напротив. Разглоби го пред него и му обясни, че такава му била службата: да не приказва много-много и да носи пистолет. После двамата се заклеха над оръжието, че ще бъдат верни на мама до гроб, няма да дрънкат пред децата и да плашат гостите. Ето защо Мики с радост се съгласи днес да ги придружава. Да им бъде, как беше – шафър? – и да ги охранява. В замяна на това, когато порастне, Николай ще го запише да тренира в школата джудо. А ако е послушен – един ден и карате ... Да, щеше да бъде чудесно! Стига само сега да не се изложи!

– Мики? Ето там, мойто момче! – отгатна затрудненията му Мая. Охраната подозрително подскачаше на едно място и се озърташе с безпокойство.

– Чакай, ще ти правя компания – лениво го сподори Николай.

Тоалетната се намираще в дъното на алеята. Някой беше счупил дежурната лампа и Мики се поколеба на входа. Не искаше да го помислят за страхливец, но имаше чувство, че се спуска в гробница: беше тъмно, долу шуртеше вода, полъхваше хлад. На последното стъпало се подхлъзна, инстинктивно разперя ръце, но вместо стената – напипа човек!

Вкопчид се несъзнателно в чуждия панталон, за да се за-

държи, Мики моментално го пусна. Беше блъснал някого, когото не виждаше в тъмното, и този някой тихо изохка. ... Глътнал езика си от страх, Мики стоеше и се озърташе в мрака. А като забележа на фона на тъмното прозорче още два или три силуета, пронизително запищя.

Непознатите стояха неподвижно. С гръб към него. Изглеждаха заети с това, за което всеки слиза тук. Но той можеше да се закълне, че за времето, което бе тичал горе, около половин час, не бе видял никой, нито един човек да влезе освен него самия.

Отгоре изтрополя Николай. Той го загърби, драсна клечка кибрит и диво се огледа:

– Има ли някой тук!

Мики не разбра веднага какво стана. Първият се хвърли отчаяно под краката на новия му баща и се измъкна. Вторият, опита да се изплъзне между стената и него, склосил ръце над главата си да се запази, но дланта на мъжа при входа го заситгна по средата на пътя. Човекът рухна. Мики се сгърчи изплашен сякаш удариха него. Беше гледал много бойни филми на видеото, но за пръв път видя как удрят човек на живо. И звукът и кръвта, която опръска сватбената риза на Николай, сега бяха други, истински!

Когато на шума се притече Мая, разкрачи широко крака за опора, Николай държеше непознатия с лице към стената и методично блъскаше главата му в нея.

– Жи-вотно! – повтаряше с погнуса. – Мръсник!

Човекът висеше в ръцете му като дрипа. Лицето му беше страшно. Но беше жив, дишаше с кървави мехури. Тя се хвърли върху мъжа си и запищя:

– Николай!?

Двамата с Мики с мъка успяха да го измъкнат навън. Ужасното бе, че непознатият прие всичко безропотно. Остави се да го бият, не повика за помощ. Защо? ... Затворил очи, дишайки тежко на пейката, Николай се съвземаше бавно. Първото нещо, за което попита, когато дойде на себе си, беше Мики. Мики се криеше зад гърба на майка си. Тя помогна на непознатия да се измъкне и той, залитайки, си отиде. Неговото изкривено от побоя, изплашено лице напомняше с нещо лицето на истинския му баща. Може би защото беше като неговото – с брада и очила, от които

бяха останали само рамките...

"Не искам! Не искам да живея с теб! – стенеше тихо през пощата Мая. – Не искам да живея с човек, научен да убива!

Бяха се заключили двамата с Мики в детската, Николай стои пред вратата им до сутринта. Той я молеше да отвори, кълнеше се, че се срамува от случилото се, че не може без нея, че ако не отвори, ще се застреля ЗАРАДИ ЕДИН... ЕДИН НЕГОДНИК! ЗАРАДИ ЕДИН ПЕДЕРАСТ!

– Мамо! – тракаше със зъби Мики, свит в нея, сгушен като котка. – Какво ОЗНАЧАВА ТАЗИ дума? Тези хора ломи ли са?

А тя го притискаше към себе си и подсмърчаше. "Милото ми дете, умното ми дете!"

– Не мисли за тях – шепнеше, – забрави ги...

Но Мики не можеше да забрави и не можеше да заспи. Пред очите му беше все този човек, който приличаше на баща му. Почти не му беше останало лице, а приличаше. Може би някой някъде биеше и него така в чуждата страна и нямаше кой да го защити. Къде ли беше сега? – за пръв път се запита той.

– Мамо – шепнеше тихичко в тъмното Мики и чувстваше, че се унася, още малко и ще потъне в съня. – Жал ми е за тях, мамо. Мъчно ми е!... Те на педи ли растат?

На сутринта, малко преди зазоряване тя отвори на Николай. Мики спеше дълбоко и не я чу. Отвреме-навреме се стряскаше в съня си, блънуваше нещо, извикваше печие име, но скоро се успокояваше. Дишането му се изравняваше – ефирно и леко, като на дете.

Ж Е Л Ю Ж Е Л Е В

КЪМ ПО-ВИСОКА ПОЛИТИЧЕСКА КУЛТУРА
/Черти от политическия профил на М.С. Горбачов /

Наивно е да се мисли, че е възможно реално преустройство на обществото без паралелно с икономическите и политически реформи да се издига цялостната политическа култура на народа; без той в реалния живот да се учи на демокрация – да се учи да мисли, да действа, да се отнася към другите демократично,

Преди всичко без да се освободи от политическите предразсъдъци на сталинизма, насаждани в продължение на десетилетия не само от сталиновия режим, но и от системата, която той създаде и която с незначителни модификации всъщност продължава да съществува; без да се научи на публичност, открита дискусия, търпимост към мнението на другия, толерантност, плурализъм и др.

Четиригодишният опит на съветската "перестройка" в това отношение е особено поучителен. Писмата в съветския печат показват колко трудно е да накараш да мислят самостоятелно онези, които са отивали да мислят или пък никога не са мислили със собствената си глава, до каква степен тези хора се чувствуват потиснати и угнетени от по-голямата свобода, която им се предоставя, до какво раздражение и отчаяние ги довежда едновременно съществуването на различни мнения и тяхното публично конфронтиране. Да не говорим за събарянето на идолите...

И тъй като тези грамадни усилия за промяна в самия начин на мислене са свързани особено тясно с личността и делото на един определен човек, който всъщност е главният инициатор и вдъхновител на преустройството, ще си позволя да изложа съображенията си за промените в политическата култура, като се опитам да му направя своеобразен политически портрет, още повече, че това позволява цялостен срез на системата.

Зная колко е рисковано да се прави портрет на жив политик, който при това е все още в началото на своята кариера, особено пък когато този политик оглавява супердържава, обременена със суперполитически проблеми от всякакво естество; когато той, в добавък, има да разчиства авгиевите оборни на едно страшно политическо наследство, натрупвано с десетилетия. Зная също за недоуменното, което тъкмо поради това моето намерение ще предизвика у приятели и неприатели, карайки ги да си задават въпроса: този пък дава ли си сметка с какво се залавя и къде се е озовал?

Затова бързам да заявя, че нямам никакво намерение да правя прогнози за бъдещата политика на М.С. Горбачов /не само защото прогнозите обикновено не се сбъдват!/ – бъдещето на всеки голям политик е белаязано от неизвестности, които именно придават реален драматизъм на неговата борба и неговия специфичен жизнен път. Като ^{не} крия симпатиите си към него, нямам намерение също да правя апология на политика Горбачов и още по-

малко да въздигам в култ неговата личност. Толкова повече, че сега тези неща никому не са нужни: нито на него, който тласна децентрализацията на съветското общество още по-далече от Хрущов, нито на нас, които бихме искали да бъдем сред най-активните поддръжници на неговата политика на гласност, демократизация и обновление.

Други много по-важни, палкини мотиви ме тласкат към темата.

Чрез Горбачов дойде на власт нашето поколение – поколението, което сега е между 50-те и 60-те, за да смени политиките, които голят 80-те и които никак не проявяват ентузиазъм да напуснат политическата сцена, чувствувайки се сякаш венчани за властта...

Макар и позакъсняло в политиката с цяло десетилетие, нашето поколение беше длъжно не само да постави новите проблеми на времето и да се опита по новому да решава старите, но и да внесе съществено нови неща в стила и принципите на политическото мислене и политическата практика.

Не случайно с идването на М.С. Горбачов на власт в обращение влязоха такива нови понятия като гласност, преустройство, обновление, ново политическо мислене, социалистически плурализъм, неформални групи, командно-административна система, време на застой, корупция, аренда, индивидуални дейности и пр. Ние можем да спорим за научната коректност или некоректност на някои от тях, можем да имаме един или други резерви по отношение на съдържанието, което се влага в тях, но това с нищо не променя нещата. Фактът си остава факт.

Двадесетият век с всичките си политически и военни катаклизми, с великите постижения на своята наука и техника, с постиженията в другите области на културата ни показва, че е дошло времето да се мисли и действа по нов начин, планетарно, че в един универсално обвързан свят е не само анахронично, но и крайно опасно да се мисли изолационистки, да се спускат "железни завеси", да се хранят военно-политически илюзии на основата на класовия, националния или расовия егоизъм.

Най-сетне, космонавтиката, която успя да заснеме образа на нашата синя планета от стотици хиляди километри разстояние, ни показва нагледно как всички ние летим в един и същи космически кораб и с какво би могла да завърши всяка военна авантюра,

разчетена на ядреното оръжие.

Ето, при тези исторически обстоятелства в края на века нашето поколение трябваше да влезе в голямата политика, за да каже новата си дума. Във всеки случай то притежава и всичките необходими културно-исторически и социално-психологически предпоставки за това. Първо, то не е замесено в беззаконията и престъпленията на сталинизма /не е правило насилствена колективизация, масови чистки, избивания на хора/, които да го дърпат назад в порива му към истината, свободата, демокрацията и законността; второ, обстоятелството, че то не е изпитало непосредствено на гърба си сталинските беззакония и репресии го прави вътрешно доста по-свободно от онзи парализиращ страх, който смразяваше кръвта и мисленето на по-старите поколения.

Далеч съм от намерението да го идеализирам. Брежневската епоха, която сега е прието да се нарича "време на застой", не мина без последствия и за него. Повярвало в обновителните процеси на Хрущовото време и свързало по определен начин бъдещите си планове с този курс, то трябваше да преживее и покрусата от частичната ресталинизация при Брежнев. Но още по-пагубно за него се оказа обстоятелството, че беше принудено в продължение на цели 18 години да диша душната атмосфера на корупцията: да си дава вид, че върва в официалните лъжи; да премълчава истините, които вече беше усвоило или пък се беше научило само да открива; да се съобразява и приспособява към тази развратна система и в същото време да си дава вид, че не вижда нищо передно, което вече на обикновен човешки език не може да се квалифицира иначе, освен като лицемерие.

Но такава беше жестоката формула на оцеляването. Който не можеше да прави всичко това, не можеше да пребивава в официалните политически сфери и структури, системата го изхвърляше автоматически. Затова най-смелите и най-радикалните политически мислители на това поколение се оказаха зад борда и против волята си станаха дисиденти. С Брежневата епоха трябва да се обясни и фактът, че нашето поколение даде твърде много копформисти и карьеристи, дори и йезуити, по не убийци. /Убийството след Сталиновия режим престана да бъде главно оръдие на политиката!/
Трето, независимо от тези нравствени поражения, то е и по-интелигентно, по-културно. Без да свеждаме културата само до образованието, то е и по-образовано, и по-информирано.

Ползува чужди езици, разполага с повече източници за информация. За разлика от политиките от предишните поколения, които често говореха на диалект и трудно се справяха с отечествения литературен език, поради което не можеха дори да напишат спомените си самостоятелно, политиките от това поколение боравят еднакво компетентно и с говоримия, и с писмения език. Много от тях, които са дошли в политиката от науката или изкуството, имат научни степени и звания. Естествено, такива хора вече не могат да бъдат слепи фанатици, в най-лошия случай те можеха да бъдат обиграни йезуити. По-високата политическа култура в случая е важна не като формално качество, което външно украсява това поколение, а преди всичко като необходима интелектуална предпоставка за основна преценка на ценностите – без което не е възможно повото политическо мислене. Приоритетът, който сега се дава на общочовешките ценности пред частно-партийните или класово-партийните във външната политика на Съветския съюз, както и във вътрешния живот на страната, е израз на този процес, а дискусиите за външната политика, разиграла се неотдавна на страниците на съветския печат, в които взеха участие Горбачов, Яковлев, Шеварднадзе, Лигачов и пр., представлява частно проявление на същото. И, на четвърто място, то има на своя страна грамадното предимство на дистанцията на времето, която му позволява да вижда цялостно причините за грешките и провалите на своите предходници, да се поучи от техния негативен опит, за да постъпва по-умно и по-мъдро.

В известен смисъл в лицето на М.С. Горбачов ние бихме искали да видим политическия профил на нашето поколение и в него бихме желали да открием много повече разум и благородство, отколкото цинизъм и бруталност, така характерни за голямата част от политиките на 20-ия век. Политиката е по начало "мръсна работа". И затова онзи, който чрез политиката иска да прави добро на другите, се залавя с най-неблагодарната работа. Политиката е изкуство на най-жестоките реалии, където използването на такива оръжия като хитруването, компромиса, комбинацията, изчакването, ~~на~~насянето на внезапен удар и пр. е задължително. Без това самото пришествие в политиката е немислимо. Политиката е единственото изкуство, което трудно се съединява с нравствеността.

Разбира се, това са разсъждения от най-общ характер. На

практика много неща зависят от самия политик, от неговия характер и интелект, от широтата на погледа му, от целите и задачите, които си поставя и особено – от средствата, с които се стреми да ги постигне.

Мисля, че си струва от тази гледна точка да бъде видян политическия профил на М.С. Горбачов. В този смисъл едно от нещата, което прави благоприятно впечатление и което определено го отличава от другите съветски лидери, е неговата търпимост и толерантност към другите мнения, спрямо опонентите. Разбира се, тази толерантност не е неограничена /и затова лесно биха могли да се посочат отделни примери, с които да започнат да ме опровергават!/, но степенята, в която това качество е присъщо на политиката на Горбачов, е напълно достатъчна, за да ^{го}отличава определено от предшестващите го съветски лидери, с изключение може би само на Ленин.

Безщност, без наличието на това качество Горбачов не би могъл изобщо да поеме цялата тази широка политика на гласност, демократизация, критическо преразглеждане и критическа преоценка на съветската история и на съвременната действителност в Съветския съюз, на плурализма в мненията, икономически и политически реформи, реформи в правната и образователната системи и пр.

Симпатична черта на политика Горбачов е неговата способност да израства и да се развива ведно с цялостното духовно и политическо развитие на съветското общество. В този смисъл той може да бъде разглеждан като политик в развитие. И това, очевидно, не се отнася само до него лично, но и до значителна част от екипа му. Онези, които би си направил труда да издири и сравни речите и докладите на Генералния секретар отпреди три години с най-новите му публични изяви, не може да не забележи огромната еволюция... Дано само за по-дълъг период да запази това изключително драгоценно за политика качество, което когато се загуби, последният постепенно започва да става консерватор.

Обръщаме внимание на тази страна на въпроса не случайно. При нашата еднопартийна система политиките винаги са били изложени на изкушението на две полярно противоположни крайности: или да станат фанатични доктринери, които отчаяно се мъчат да натъпчат реалните процеси на обществения живот в схематичните си представи за бъдещето, което на практика не може да става по друг начин, освен чрез насилие, терор, избиване на хора и

и пр., или да се превърнат в трезви и пресметливи опортюнисти, които погълнати от мисълта за запазването на позицията си, престават да виждат по-високи принципи и цели от запазването на собствената си кариера, т.е. да се изродят в типични политически карниеристи, маскирани като ... големи общественици, които са заети да симулират как денонощно живеят с мисълта за своя народ.

Харесва се и това, че М. С. Горбачов не се стреми непременно да съединява в себе си политика с идеолога – първия политически лидер на страната с върховния идеолог, който знае рецептата за бъдещето и въз основа на нея си позволява да раздава наливо и надясно мъдри съвети и напътствия.

Това е особено опасно изкушение, от което не се е спасил нито един от неговите предшественици, отчасти дори и Ленин. Но Ленин все пак беше човек, падарен с политически гений поради това бързо излезе от конфузията, в която се оказа, като отмести енергично настрана цялата опасна идеологическа програма, която беше нарисувал в "Държавата и революцията". В това произведение, написано непосредствено преди Октомврийския преврат, той беше сумирал възгледите на Маркс и Енгелс за бъдещото комунистическо общество, както и своите изводи, почерпани от опита на трите руски революции. Съгласно тези представи революцията, унищожила частната собственост във всичките ѝ форми, трябваше да доведе до премахването на стоковото производство и стоково-паричните отношения, до обезсмислянето на парите и обезценяването на златото. На мястото на стоковата размяна трябваше да дойде продуктообменът.

Тези радикални промени в икономическата база, по-нататък трябваше с необходимост да породят също така радикални промени в надстройката: държавата, която винаги е била институт за класово подтисничество, трябваше да отпре. По думите на самия Ленин, тя трябваше да започне да отива още на другия ден след победата на революцията и този процес трябваше да завърши в разпускането на армията, полицията и чиновничеството. На тяхно място трябваше да дойдат "поголовно въоръжените работници и селяни", които да поемат върху себе си поддържането на вътрешния ред и отбраната на страната. Що се отнася до управлението на обществените дела, то трябваше да бъде до такава степен опростено, че дори и готвачката да може да управлява...

След Гражданската война, схванал целия утопизъм на тази програма, Ленин веднага се отказа от нейното осъществяване и се зае с най-внимателното изучаване на действителните процеси, протичащи в тогавашното руско общество. Оттук нататък доминираща тема в неговите мисли за бъдещето ще бъде държавният капитализъм. За такава изостанала дребноселска страна като Русия, държавният капитализъм става огромна крачка напред в нейното икономическо развитие и заедно с това реална предпоставка за едно евентуално бъдещо социалистическо общество... Но той никога повече няма да си позволи да рисува завършена картина на бъдещето, към което трябва да се приспособява текущата политика.

Сталин влезе в ролята на идеолог по-късно, доста след като беше станал генсек – по-точно след като беше вече успял да изстреби своите политически противници и потенциални конкуренти. Но веднъж обединил в себе си двете роли – на политик и идеолог, на когото бъдещето е свършено ясно – той се запретна да осъществява утопията /от която Ленин по същество се беше вече отказал/ с упорство и последователност, достойни за по-добра съдба. И тъй като утопията трудно се потвърждават от действителността, даже когато последната бива насилствено заставена да се съобразява с техните предназначения, цялата авантюра трябваше да завърши с невидан по мащабите си политически терор и неизброими човешки жертви от порядъка на десетки милиони...

А политическото развитие на доктрината достигна до абсурдното противоречие – да се строи комунизъм с труда на политически затворници, да се изгражда най-свободното и най-демократичното общество с помощта на робския труд на лагеристите и крепостническия труд на "свободните" работници и колхозници...

"Военният комунизъм", който при Ленин беше наложен от суровите условия на една тежка и продължителна гражданска война, където действително се решаваше въпросът за оцеляването "Кой кого?", при Сталин с елиминирането на НЕП-а постепенно се превърна в "полицейски комунизъм", където главен герой стана полицията /тайната и явна полиция/, а главен обект на нейните насилия, както показват най-новите разкрития – народът. Дори комунистическата партия беше превърната в придатък и услужлив помощник на органите на НКВД. И това е обяснимо. На домогвания-

ята на тоталитарния диктатор можеше да отговори само една всевластна, всемогъща и вездесъща политическа полиция, от която всички треперят.

Не случайно в историческото си писмо Ф. Разкольников така сполучливо го уязвява, като го обвинява, че той се готви да влезе в комунизма с всичките подразделения на ГПУ...

При Хрущов обедняването на двете роли придоби драматичен характер с не малко елементи на комизъм. Идеологът Хрущов ни обеща към 1980 г. Съветският съюз да влезе в комунизма. Съгласно приетата в 1961 г. двадесетгодишна партийна програма, към 1970 г. Съветският съюз трябваше да достигне и надмине по производство на глава от населението най-развитите капиталистически държави, а към 1980 г., оставил ги далеч след себе си, да премине към комунистическия принцип на разпределение на материалните блага: "От всекиго според способностите, всекиму според потребностите!" Знаем, че от това нищо не излезе. Междувременно Хрущов беше свален от власт, но никой не обясни защо комунизмът не настъпи, след като цял партнен конгрес – Двадесет и вторият конгрес на КПСС – беше гласувал единодушно тази програма!

Само един остроумен съветски вц от онова време ни обясняваше причината, поради която това не е станало: влизането в комунизма през 1980 г. е било отложено заради Олимпиадата, която по същото време се провежда в Москва...

Така апокалиптичният политически гений на народа направи идеолога Хрущов за смех, макар той с оглед на другите големи неща, които направи, да не заслужаваше такава участ. Но точно затова примерът е особено поучителен!

При Брежнев съчетанието на двете роли "по право" се превърна в същински фарс. Не само интелектуалната ограниченост на претендента придаваше такъв отенък на нещата, а и корупцията, която при него достигна същинския си разцвет.

Винаги се е приемало, че идеологът е повече или по-малко честен спрямо убежденията и идеалите си, вярва в тях, поради което не се колебае да се ангажира, да заложи изцяло на тях, да се бори за тяхното осъществяване и пр., защото когато това липсва, започва да се саморазрушава самата идеология...

... И сега, като виждам, че М.С. Горбачов не се изкушава в допълнение на ролята си на пръв политически ръководител на

съветската държава да изпълнява и ролята на идеолог, на когото всичко относно бъдещето е ясно и който поради това се опитва да натъпче многообразния политически живот в прокрустовото ложе на идеологическата доктрина, много ми се ще да мисля, че това е добър признак – знак за политическото поумняване на цялото поколение, за това, че то действително се е поучило от грешките, илюзиите и трагичните провали на своите предшественици.

Естествено, нито един що-годе значителен политик не би могъл да работи, без да се съобразява с едни или други идеологически принципи и норми, без да се придържа към тях, в противен случай той би се оказал без ориентири... Но това е друго и не за него става дума.

Но начало има нещо нелепо в претенцията на един отделен човек, колкото и способен да е той, каквато и власт да има, да диктува съдържанието на идеологията на цяло едно общество. Действителната идеология, действителният духовен живот на всяко общество е сложен, многообразен и противоречив процес, който се намира в състояние на непрекъснат кинез и в който със своите знания, умения, амбиции и пр. участва цялата интелигенция и не само интелигенцията, а и всички по-будни хора от останалите социални групи, за които не е безразлично бъдещето на обществото, в което живеят...

Затова, когато М.С. Горбачов не се ангажира да ни рисува какво ще стане след преустройството, как точно ще изглежда съветското общество в края на този процес, на това, мисля, не трябва да се гледа като на обикновено политическо хитлуване, а като на разумна политическа предпазливост, като на едни по-мисоци политически разум, който се е научил да разграничава достатъчно добре реалистичната политика от спекулативната идеология. Горбачов прави опова, което се диктува от историческата необходимост /защото преустройството действително няма разумна алтернатива!/, а какво точно ще се получи в действителност, предварително никой не би могъл да каже. Ще покаже бъдещето!

Във всеки случай, каквото и да стане отсега нататък с Горбачов, неговите четири години вече представляват историческа епоха. През тази епоха се случиха поне три големи неща, които правят по същество необратими процесите на преустройството.

Първо, разкрепостеният печат хвърли огромно количество политическа информация, с която бомбардира и разтърси съзнанието на съветския човек. Съветският народ, както и да недоволствува от недоимъка, от острия дефицит, от козните на номенклатурата, е вече един разбуден народ, който търси пътища за политическо участие.

Второ, раздвижиха се националностите. Събудиха се такива национални чувства като съзнанието за национално достойнство, стремежът към национално равноправие в икономическо, политическо, езиково и културно отношение; стремеж към културна самоидентификация и съзнание за собствената културно-историческа мисия... Това неизбежно трябваше да породии национални противоречия. Но националните противоречия, макар да представляват най-голямата опасност за Горбачовата "перестройка" в случай на стихийни и насилствено разрешаване като в Нагорни Карабах, те при сегашните условия все пак си остават най-мощният източник на демократични импулси. Работата е там, че чрез борбата за национално равноправие, в борбата за демокрация се въвличат вече не отделни социални групи и прослойки, а цели народи, многомилionни маси от населението. Защото такава е диалектиката на международните отношения, че /по думите на Ленин/ борбата на малките народи за равноправие и за правото на самоопределение е винаги идентична с борбата за свобода, за демокрация, както и обратно, национализмът на голямата нация, насочен срещу малките народи, винаги izbива във велико-държавен шовинизъм. Вероятно, с това трябва да се обясни и наличието на антисемитски, черносотнически тенденции във великоруската неформална организация "Память".

На трето място трябва да поставим неформалните групи и движения. По данни на в. "Правда" от началото на тази година те са били над 60 хиляди. Като рожби и същевременно могъщ фактор на перестройката те са важни поне в две отношения. Преди всичко – като израз на пробуждането на гражданското общество – на същото опова общество, което по времето на сталинизма беше многократно посичано, смазвано, разстрелвано, удушавано, обезкървявано и накрая – погълнато от тоталитарната държава. Сега същото това общество, "възкръсвайки от мъртвите", започва да се еманципира от тоталитарния Левиатан и дори се одързостява да го контролира. По много по-важни са неформалните движения

и организации с оглед на бъдещето. В случай на реставрация те веднага ще се поляризират политически и ще се превърнат в същински политически партии и организации, които ще се сражават с оръжие за перестройката на Горбачов. В някои от тях още отсега могат да се разпознаят бъдещите политически партии.

Така че, Горбачовата "перестройка", без да е постигнала още главните си цели, да е решила основните си задачи, вече е направила големи неща, които дават моралното право да говорим за епоха.

Ще не трябва да забравяме, че идването на Горбачов на власт съвпада с епохата, когато цялата наша комунистическа система от Съветския съюз до Виетнам и от Китай до Унгария бавно навлизаше в своята мъчително трудна и продължителна реформация. И не Горбачов създаде тази епоха, тя извика него. Той само откри адекватната формула: чрез гласност и демократизация към цялостно преустройство на обществото. Т.е., предложи ни възможно най-културния, най-цивилизования начин да излезем от безизходното положение. Защото ако този шанс бъде пропуснат нашата система, която е заредена с чудовищни социални и политически напрежения, неизбежно ще доведе нещата до хаос и катаклизми: социални безредици, бунтове, необуздан национализъм, международни конфликти, стигащи до кланета /Нагорни Карабах е само едно предупреждение!/, граждански войни и неизбежната в такива случаи военна диктатура!

Историята беше достатъчно благосклонна към нашата система. Тя ѝ отпусна цели седем десетилетия, за да докаже правото си на съществуване и предимствата си пред развития капитализъм като създаде по-висока производителност на труда, по-висок жизнен стандарт на своите граждани и по-големи граждански и политически свободи за отделния индивид. Тя не можа да направи нито едното, нито другото, нито третото.

Пропагандистките трикове и фокуси, чрез които ние дълго време се опитвахме да скриваме от себе си и от другите това трагично развитие на нещата, вече не вършат работа. Сега ние сме принудени да го признаем открито, като заявим, че нашата система, такава каквато е, повече не може да съществува, защото е органически негодна. Тя изобщо не е това, за което беше представяна и чрез което се опитвахме да бъде реална алтернатива на капитализма.

А С П А Р У Х П А Н О В

ДА СЕ ВЪРНЕМ 30 ГОДИНИ НАЗАД

Книжната атмосфера на преустройството във всички сфери на обществения ни живот ни кара все по-често да обръщаме поглед и назад, в по-близкото и по-далечно минало. Вече всички се убедихме, че гледането само напред не винаги е свързано и с движение в тази посока.

Идеята за предлаганата разходка във времето получих от една изключително интересна книга, която случайно открих в антикварната книжарница на град Хале, ГДР. Издадена от берлинското протестантско издателство през 1959 г., книгата е озаглавена "На път при далечни братя" и съдържа пътни картини от Швеция, Финландия и България. Автор е Алфред Ото Шведе, духовно лице, един от видните дейци на протестантската църква на ГДР. Той посещава България в края на септември 1958 г. и ѝ посвещава 115 страници, изпълнени с дълбока симпатия към нашия народ, история и култура. Авторът, обаче, не се е ограничил само с описание на природните красоти и културните паметници, а се е опитал да надникне в делничния ни живот, да се слее с обикновените хора, да види всичко с техните очи и настроение. По този начин от обикновен пътешик, книгата се превръща във важен документ за нашата действителност пред 30 години, запечатана от безпристрастното перо на един чудесен разказвач.

Нека с няколко специално подбрани цитата се върнем в тези, все още начални години на изграждане на новото общество у нас. Предварително се извинявам, не искам да дразня никого, особено по-младите, за които всичко може да прозвучи като научна фантастика. Първите цитати са от главата "Вечер в София";

"... Магазините в София са отворени до късно вечер – до около осем и половина. Ние стоим като омагьосани пред един български магазин за плодове. Той е оформен дръзко-модернистично: уличен ъгъл, целия от стъкло, пътър мозаичен под и бели блестящи колони. На стената зад щандовете е подредена цялата цветна симфония на плодовете. Нас ни интересува преди всичко гроздето: жълтозеленото с удължени зърна, но и пикантното сибирско червено, с неговите нежно напрацили матирани топчета. Три лева струва кило грозде – една марка!" /По днешния курс – 30

стотинки - б.м./

"... Ние разглеждаме и хората - и най-големият скептик трябва да признае - те изглеждат добре! Симпатична осанка. Открити погледи. Те искат да бъдат само това, което са. Ишаква напрегнатост, никакъв театър пред другите, никакви комплекси. Когато разглеждат нас, чужденците - и те го правят тук и там - тогава вишаги с дружелюбни погледи."

"... София има нов универсален магазин, толкова голям, че човек може да говори за покрит многоетажен пазар, построен от български материал - мрамор и варовик. И той е отворен. Ние се разхождаме бавно по етажите - от отделението за автомобили до копчетата и пасмантерията. Интересуващи се млади хора висят на гроздове пред мотоциклетите **Лва** или автомобилите **Вартбург**, изложени до **Москвичи** и **Шкоди**..."

Мисля, че тези картини не се нуждаят от коментар. От всичко това сега е останало само работното време на **ЦУМ**. Но нека напуснем столицата и се пренесем в провинцията. Следващите цитати са от главата "Варна на Черно море".

"Варна, това е старият Одесос от историята. Българската морска врата, градът на гроздето - най-прочутото българско грозде "Евксиноградско" расте в околностите на града, наречено на един дворец, разположен в североизточна посока... Площадът пред катедралата е сърцето на града. Само на няколко крачки са живописният пазар, модерната поликлиника, централната поща, театърът и главните търговски улици." До тук всичко като че ли ни е познато. Но оттук нататък авторът ни потапя в една вече изчезнала романтична атмосфера:

"... Ние тръгваме след потока от хора и попадаме в широки улици, с разположени един до друг магазини. Хлебарницата: зад прозореца на магазина е дългата маса, до нея облечената в бяло продавачка, зад масата - фурниата. Пекарят, също в бяло като хотелски готвач, вади бухналите бели хлябове от пещта, те се плъзгат по покритата с ламарина маса, попадайки право в чантата на купувача, който ги занася горещи в къщи. Произведенията на художествените занаяти: България е страна на изкусната бродерия, керамиката, кожухарството и килимарството. В едно средно голямо помещение с врата и прозорци към улицата седят жени, наведени над своята работа. Една от тях ни пита за желанията ни. Върху хартия тя написва цената на чудесните бро-

дирани възглавници - 95 лева..." /Приблизително толкова струват и сега, ^{но} по новия курс на лева/ ... "Виждат се учудващо много шапкари по време на работа. Те седят между многобройни дървени глави, до тях кожени каскети, златни копчета с котви, шпурове и шпирити. Работят по мярка, публично, до прозореца, при отворена врата. Тук човек може да си купи чудесни шапки от агнешка кожа, които българинът носи с удоволствие. Четиридесет лева, но пък затова можеш да я носиш половин или цял живот - през лятото срещу горещината, през зимата - срещу студа. В углови магазинчета седят голям брой обушари и швачи. Те са задълбочени в своята работа, но не пропускат нищо, което се случва на улицата. Направи ми впечатление още в София - те поглеждат чужденците и не забравят да им полахат приятелски. Сладкарницата с непознатите за нас баници, солени на вкус, предпочитани в комбинация със сладко грозде, ореховки, паста с блестяща захарна глазура. Големи магазини за хранителни стоки "Фармаг" или "Наркооп". Вътре почти всичко, което и при нас се купува за в къщи. Освен това - евтини зехтин от Гърция в тенекии, твърди луканки, отвяка бели, силно подправени с цели зърна черен пшпер, много вкусни. Много пикантно козе или овче сирене, било като извара, черни солени маслини. В рибарските магазини евтини черен хайвер, делфини, съомга, солена аншуа, вносни рибени консерви. Един детски магазин, в който силно миреше на нафталин и има всичко за детето. Спортен магазин, магазини за килими, за текстилни изделия. Магазини за плодове, чието разглеждаме вишаги доставя радост."

"... Изобщо този, който търси във Варна "романтиката на бедните Балкани" ще бъде силно разочарован. Жителите на града са облечени добре. Видима нищета, бъдеща състрадание, не може да срещнете нито в града, нито в селото. И никой не може да ни убеди, че това е "аранжирано". Напротив, многократно можах да чуя сравнения на туристи с Италия и Испания и то вишаги в полза на България. Естествено, тук хората не вървят в найлон и перлон, както по показните улици на света. Облеклото е обикновено. Но никъде не успях да видя парцалива бедност."

"... Понеделник е пазарен ден във Варна. Всички ни казваха: "Непременно трябва да видите пазара" ... Ние тръгваме след хората с празните пазарски чанти. Навалица, дълги сергии с купове от едни и същи стоки: грозде, тикви, дини, пъпеши,

патладжани, ябълки, круши, лук. Един селянин седи сред истинска планина от чесън, оплетен майсторски на плитки. Зеленчуци и плодове, плодове и зеленчуци. Хората купуват с изкуство, много избирателно. Трупат се при точно определен лозар, докато други до него чакат купувачи. Кашгарът е в непрекъснато движение, както и устата на продавачите. Те са великодушни. Всеки може да опита стоката, толкова често, колкото си иска. Някои отхапват първо доста ябълки, преди да направят покупката си. Безплатното опитване е не само при евтините стоки, но и при поскъпите неща, като орехи, бадеми, бонбони. По-нататък седят търговци, чиято единствена стока е мед ... Тук е и продавачът на подправки, който добре знае цената си. До себе си има връзки от всякакви растения. Около него ухае на анасон, мента и сминдул. Освен това държи при себе си мелничка за подправки и хаванчѐ, в което приготвя смеси по желание на клиента. До сергиите под открито небе са разположени дървени къщички. Тук се продават месни произведения и други перастителни хранителни стоки. По-нататък е пазарът за птици – кокошки, патриси, гълъби. Те лежат търпеливо, без да издават звук. Все още имат шапс – ако не ги купят, могат да са сигурни до следващия пазарен ден. ... До пазара за плодове и зеленчуци е и битпазарът. Тук се намира всичко, от каквото се нуждае човек в ежедневието си в града или на село: от сърпа до шевната машина, новите мотоциклети Ява и съдовете за дъждовна вода, обувки нови и стари. Селски ботуши, филц и кожа. Бравди, лопати, вили, велосипеди. Много рогозки от всякакъв вид камъш. Някои продават само това и стоят зад огромни купове навити тръстикови рогозки. Шинета, съдове, дамаджани...

Човек може отново и отново да се разхожда по Варненския пазар, без да почувства умора. Пазаренето продължава без прекъсване. ... Истинското търгуване е изкуство, наслаждение, кой не го разбира! Хората се събират заедно, срещат се отново – колко често никой продавач започва висок, дружелюбен разговор над главите на чакащите или си приказва със забавляващ се милиционер. ..."

Чета и препрочитам тези редове и не знам какво да мисля. Питам се, как успяхме да погубим всичко това? Къде изчезна тази атмосфера, тези малки занаятчийци, които сега се мъчим да

възстановим? Да не говорим за изобилието от стоки и услуги, направено такова силно впечатление на един чужденец от Средна Европа. Какво би си казал този човек, ако дойде сега в България? Природните красоти и културните наметници са си тук, но много неща са се променили. Търговията не само, че вече отдавна не е "изкуство и наслаждение", тя изобщо не съществува, заменена е от бедно, коритнично и унижаващо човешкото достойнство снабдяване. Некално празните магазини са едни от най-големите парадокси, след толкова години, насочени към "все по-пълното задоволяване на потребностите на населението". Каква е тази "индустрия за човека", която не може да му осигури дори гащи и тоалетна хартия. Има е възможно у нас да има недостиг на хранителни продукти? Та това не е Северният полюс или пустинна Африка, а една райска градина, с чудесни климатични условия и сравнително ниска гъстота на населението. Повсеместният дефицит засегна за съжаление не само материалното ни съществуване, той обхваща и душевния ни мир. Ведрите усилия, учтивостта и топлото човешко отношение са точно толкова дефицитни, колкото дуканската и черния хайвер.

СИЛВИЯ ПЛАТ

/1932-1963/

ТАТКО

Не важиш уж, не важиш уж
отдавна – ти, черен ботуш,
във който живях като крак
трийсетина години, бедна и бяла,
без дъх, без ох и без ах.

Аз трляваше, татко, да те убия,
но ти пък умря, не успях –
чудовищно чучело, тъкано с Бог,

зъл колос със сиво ходило -
огромен тюлен от Фриско -

и с глава в океана край Носет,
където красиво се плискат
капризни зелени и сини вълни.
С молитви те виках, Ти се паду.

Ach, du. -

на немски, в полския град,
премазан от злите вълни
на войни, на войни, на войни.
Но името вече не помня.
Приятел от Полша твърди,

че таква ти има поне двајсетна.
Затова и не мога да мина,
отдето си крачил и храчил.
Не се осмелих да те питам къде е.
Езикът ми слепна с небцето,

пригвозден сякаш с картеч.

Ich, ich, ich, ich -
не можех ни звук да издам.
Във всеки германец ти виждах лицето.
А в гнусната реч -

духало, духало,
което ме смита в пещта като вейса,
в пещта на Любек, Белзен, Дахау.
Залочнах да ставам еврейка.
Знам, мога да бъда еврейка.

Тиролският сняг и виенската бира
са чисти - като жалејка.
С тази циганска кръв, с този тайнствен обет,
с моя смахнат късмет, с моя смахнат късмет,
аз май съм си малко еврейка.

Изтръпвах от ужас пред теб,
пред твойто Луфтвафе, гласа ти свиреп,
изявния тънък мустак
и арийските светли черти.
Танк мръсен, танк мръсен, ти -

не, никакъв Бог, а пречупен кръст,
прогонил небесната степ.
Всяка жена обожаваше фашиста -
ботуша в лицето, сърцето,
сърцето зверско на звяр като теб.

Стоиш зад катедрата, татко,
на снимката в мойте ръце -
с раздвоена брадичка, вярно, не крак,
но си дявол, чист дявол в душа и лице,
като черния, който прехана на две

мойто мило червено сърце.
Бях десетгодишна, смъртта те отне.
На двајсет реших да умра,
да хукна към теб и при теб да се спра -
със своите кости поне.

Но изплъзях от трапа.
Тук-там ме запушиха с дреб.
И тогава се сетих какво ще направя.
Направих си кукла, съвсем като теб -
мъж в черно с черши на "Майн кампф",

в ръцете - бич и кобур.
И разбрах, че съм жива, че вака!
Край, татко - дотук, ще ти кажа.
Изтръгнат е черният шнур.
Телефонът е млъкнал. Ни звук.

Един съм убила, то значи са двама -
и онзи вампир подир теб,
дето цяла година ми смука кръвта.
Всъщност седем години. Не ми ли личи?
Е, хайде, заравяй очи.

В сърцето ти тлъсто и черно стърчи
забит от селяците кол.
По теб те танцуват и тычат напук
и знаят, че ти си отдолу, не друг.
Татко, татко, ти, курво - дотук.

Превел от английски ВЛАДИМИР ТРЕЦАФИЛОВ

Адрес на списанието:

София 1303, кв. Априлски, бл. 17, вх. 6. Владимир Левчев

Очакваме вашите материали и предложения!

Списание "Глас" носи цялата отговорност за материалите, които публикува.

Списание "Глас" е неофициално издание със статут на ръкопис, което се разпространява безплатно между желаещите да го притежават, доколкото съсем ограниченият му тираж позволява това.